

Kongedømme eller Republik?

Taler

Fridtjof Nansen

Dato

11 november 1905

Sted

Trondheim

- 1 Det er et vigtigt Øieblik i Norges Historie dette, da Folket for anden Gang iaar er kaldt til Valgurnen for at afgjøre den største Sag, som har været oppe i Norges historie siden 1814. Det er en betænkelig Ting at føre denne Praksis med Folkeafstemning ind i vort Statsliv, ialfald maa de Spørsmaal, som afgjøres paa
- 5 den Maade, være fundamenterede og klare, saa alle ved, hvad de stemmer for. Om dette nu er Tilfælde, har Meningerne været delte. Der kan ved saadanne vigtige Afgjørelser være Oplysninger, som ikke kan forelægges for hver enkelt Mand. Ved dette Spørsmaals Afgjørelse tror jeg dog, der er Oplysninger tilstede, saa at enhver kan opgjøre sig sin Mening om det. Spørsmaalet gjælder jo dette, at
- 10 Stortinget har givet Regjeringen Bemyndigelse til at henvende sig til Prins Carl af Danmark med Spørsmaal om, han er villig til at modta Valg til norsk Konge, i Tilfælde af at denne Bemyndigelse bekræftes af det norske Folk. Stortinget har dog ikke herved git fra sig Retten til at bestemme dette Spørsmaal, men det har sagt: vi vil la Folket faa Anledning til at være med og bekræfte det paa samme
- 15 Maade som 13de August: Stortinget ophævet Unionsbaandet, men Folket var med og bekræftet det.

- Det kan synes noksaa enkelt dette Spørsmaal: skal vi straks vælge Prins Carl af Danmark til Konge, eller skal vi ha et Aar til at betænke os i? Men vi faar ta
- 20 Spørsmaalet slig som det i Virkeligheden er, som det til syvende og sist kommer til at falde ud; dersom Afstemningen gaar Stortinget imod, da er det meget usandsynligt, at Kongedømmet kommer til at bestaa. Det kommer m. a. O. til at gjælde: Ønsker det norske Folk at beholde den Statsforfatning, som vi har og har havt nu i 90 Aar, eller ønsker Folket at omstyrte denne Forfatning og indføre en
- 25 ny? Spørsmaalet er m. a. O. i sin populære Form et Spørsmaal om Kongedømme eller Republik, og der maa foreligge væktige Grunde for at omstyrte det Kongedømme, som har været nu i over 1000 Aar.

Man har villet gjøre dette til et Partispørsmaal, de som var for Kongedømme var

Høire, mens de som var for Republiken var Venstremænd. Dette er dog ikke lykkedes, da de som har arbejdet kraftigst for det bestaaende Kongedømme netop er blandt Venstre. Og for at undgaa Misforstaaelser, saalænge jeg selv har havt en politisk Mening, har jeg været radikal Venstremænd, men det har dog
35 ikke hindret mig i at se paa Spørsmaalet ikke som Partispørsmaal, men som et, der gjaldt Fædrelandets Interesser og laa høit hævet over alle Partier. (Bifald)

Jeg kan forstaa, at der findes Folk, som finder den republikanske Statsform mere ideel, jeg er selv slet ikke saa forfærdelig glad i Kongedømmet, og skulde gjerne
40 være med paa at ophæve det, hvis nogen med Sikkerhed kunde by os en Statsform, som var mere ideel og kunde gi os større Fordele for Fremtiden, - hvis jeg var sikker paa, at den republikanske Statsform var ligesaa ideel i Virkeligheden som den ser ud paa Papiret. Hvad jeg har seet af Republiker, og det blandt de mest fremskredne og høieststaaende, har ikke overbevist mig om
45 dette. Jeg har faat det Indtryk, at de er meget langt fra at være ideelle. Jeg skulde ogsaa være med paa at indføre denne Statsform, hvis alle Nordmænd straks kunde bli enige om, hvilken Republik de vilde ha. Men der staar Grundloven i Veien, idet den sier, at Forandringer af Grundloven kun kan ske paa grundlovsmæssig Maade. Vi maatte, hvis vi vilde indføre Republiken straks,
50 omstyrte Grundloven paa et af dens mest fundamentale Punkter. Derved vilde vi komme ind paa et Skraaplan, og ingen kan garantere os, at vi ikke næste Aar atter maatte omstyrte Grundloven - det kan jo tænkes, at ogsaa den nye Statsform kunde ha sine Mangler, og at vi da var mere loyale, er det ingen Grund til at tro. Endelig skulde jeg være med paa at indføre den nye Statsform,
55 hvis jeg var sikker paa, at Borgerne vilde faa større Lykke og Frihed ved denne. Men har man en frisindet Forfatning, kommer det ikke an paa, om Statens Overhode heter Konge eller Præsident, men paa den Aand, som lever i Folket, og den Brug, det gjør af sine Rettigheder. Og for mig staar det slig, at det er saa lidet sikker, hvad vi vil vinde ved at Forfatningsskifte, at alle, som ønsker Landet
60 en lykkelig og god Fremtid maa være med paa at stemme et fuldtonende Ja. (Bifald).

Noget, som ogsaa gjør mig mistænkelig overfor den Agitation, som drives for Republiken er, at Hovedmændene i Agitationen er de samme, som for ikke lang
65 Tid siden ønsket at omstyrte Karlstadoverenskomsten. Naar vi, som ikke er saa modige, sa, at vi var bange for, at vi kunde styrte Landet ind i en Krig, svarte de, at det trodde de ikke. Denne Overenskomst vilde de omstyrte, fordi den var ydmygende. Ja, det er sikkert nok, den var ydmygende, men vi fandt den dog

70 ikke saa ydmygende, at vi af den Grund vilde styrte os ind i en Krig. Vi opnaaede
saa store Fordele ved den, at vi var villige til at bringe de Ofre, som krævedes af
os. Og jeg tror ikke nogen i denne Forsamling er i Tvil om, at var
Karlstadoverenskomsten blet omstyrtet, vilde Norge nu været midt oppe i en
Krig, om hvilken ingen vilde kunne si, hvordan den vilde ende.

75

Men disse Folk mente, at det var ikke farligt med Krigen. De var altsaa ikke at
stole paa dengang, og jeg tror ikke, at de er mere at stole paa nu i
Forfatningsspørsmaalet. Disse Folk sier, at den 7de Juni afskaffet vi
Grundloven, vi har ingen Grundlov havt i denne Tid. Det er dog et stivt Stykke
80 at fortælle det lovkjære norske Folk. Stortinget har dog sat der ifølge denne
Grundlov, som altsaa ikke eksisterer, Regjeringen har regjeret med den
Myndighed, som den har ifølge Grundloven, og Borgerne har faat Lov til at
betale sine Skatter efter samme Grundlov, som ikke eksisterer. Det synes dog at
være urimeligt, at denne Grundlov, som hele Tiden har været et Værn i vor
85 Kamp for vor Selvstændighed - nu, da Kampen helt er vundet, skal det første
Værk være at rive den istykker.

Men det mest karakteristiske for denne Agitation er, at endnu har ingen Mand
staat frem og klart og greit forklare os, hvad det er for en Republik, vi skulde
90 stemme for. Det skulde dog synes at være et rimeligt Forlangende, naar vi gaar til
et saa stort Skridt, som at kuldkastrer den Statsform, vi har. Der er dog lige stor
Forskjel mellem de forskjellige Republiker, som mellem Republik og Monarki.
Den amerikanske Præsident f. Eks. har større Magt end nogen Monark i
Europa, selv om vi tar med Tsaren. I Schweiz har de en Forbundsregjering, der
95 bestaar af, hvad vi vilde kalde Stortingskomiteer, med en Præsident, som stadig
skifter. I den franske Republik er der en Præsident, som ingen Magt har, m. a.
O. han har samme Magt som en indskrænket Monark. Disse Folk er endnu ikke
enige om, hvilken af disse Republiker de vil ha. Gunnar Heiberg har f. Eks. sagt,
at Statsmyndighederne nok vil finde det ud; vi skal altsaa først vælge Republik,
100 derpaa finde ud, hvad Slags Republik vi vil ha. Det kunde dog være ganske
hyggeligt at vide, hvad vi faar istedet for det vi har. I Verdens Gang stod der en
Artikel om, at Schweiz har høie Fjelde og vi har høie Fjelde, derfor maa vi ha
Republik ligesom Schweiz har Republik. (Munterhed).

105 Jeg husker ikke nu, hvor mange Paragrafer af Grundloven disse Folk vil ha
forandret, men det er et Spørsmaal, som opstaar, hvorledes vil de danne en
Regjering, hvis de f. Eks. vil ha den schweiziske Republik? Nu sker dette ved at

Kongen anmoder en af Stortingets Flertal udpegt Mand om at danne den nye
110 Regjering. Men ser vi paa dette Forslag, maa vi herefter gaa frem paa den absolut
modsatte Maade, idet ikke en Mand men 117 Stortingsmænd maatte danne
Regjeringen. Da vilde vi ikke faa den Mand, som var bedst skikket, til at danne
Regjeringen, da vilde det gjælde at ta Vare paa sine egne Interesser.

115 Vi vil faa som i Stortinget en Minoritet og en Majoritet, og disse Mænd maatte
sidde i Regjeringen i 3 Aar, enten de passet sammen eller ikke. Det er efter min
Mening et rimeligt Forlangende, at vi faar vide, hvad vi faar istedet, naar vi skal
omstyrte den Forfatning vi har havt i 90 Aar. Det er en farlig Ting at la sit eget
Fædreland være Prøveklud for sine Idealer. Det er sandt nok, at der er mange
120 Genier i Verden, som har angrebet det bestaaende, men man blir ikke Geni af at
gjøre det.

Jeg tror ogsaa, at Magterne vil komme til at indta en afventende Holdning
overfor os, hvis vi benytter vor Frihed til at omstyrte vor gamle Statsforfatning.
125 De vil da si: «Der er liv i det Folk, men der er ogsaa Uro. Det skal være
interessant at se, om de nu klarer alt dette paa engang.» Magterne har stillet sig
meget velvillige overfor os, idet de har git os Anerkjendelse uden ordnede
Forhold. Men det er mange Slags Forbindelser at knytte med Udlandet,
Handelstraktater, Forretningsforbindelser o. s. v. som skal affattes paa gunstigst
130 mulige Vilkaar. Jeg tror ikke vi opnaar dette, saalænge vi ikke kan si, at vi har
ordnede Forhold. Og jeg tror Forretningsmænd kan gi Oplysninger om,
hvorvidt disse provisoriske Tilstande har havt Indflydelse paa Forretningerne.
Det er i saa Henseende ganske interessant at se, hvad Finansdepartementets
Chef oplyste, om Sparebankkindskuddene, som var gaat ned med over 16 Mill.
135 siden 1ste Januar, og disse Penge er anbragt i udenlandske Banker. Det er sagt af
Gunnar Knudsen, at det var Kjærringer, som gjorde sligt, men har vi saa mange
Kjærringer i Bukser og Skjørt, som kan gjøre sligt, saa faar vi regne med dem.
(Munterhed.)

140 Saa sies der, at Forretningsmændene er ikke Folket, nei det er Arbeiderne, som er
Folket. Ja, Arbeiderne er sikkerlig en meget vigtig Del af Folket, og Hatten af for
enhver dygtig Arbeider, men jeg vil dog ogsaa ha Lov til at ta Hatten af for en
dygtig Forretningsmand og en dygtig Bonde og alle dygtige Borgere i dette
Land, som er med at bygge i Nutid og Fremtid.

145 Det er ogsaa sagt af disse, som holder Idealerne oppe, at det er Pengehensyns og

Fornuftens Politik vi fører; ja, det er sandt, det maa indrømmes. Men jeg vil dog si, at det er ikke saa galt at Fornuften ogsaa faar Lov til at raade. (Bifald) Og
150 de samme Folk generer sig ikke for at benytte netop Pengehensynet som det stærkeste Argument for Republiken, idet denne skal være saa meget billigere.

For at bli Præsident i Schweits, maa man ha en meget stor Formue, jeg vil spørge D'Herrer, om vi skal indføre en Forfatning hvor bare Rigfolk og Kapitalister
155 kan sidde ved Roret. (Bifald). Skal vi tale om den billigste Statsform, maa vi tale om den billigste Politik, og da svarer vist Historien os, at den republikanske Statsform er den kostbareste. Schweiz Statsudgifter er f. Eks. langt større end hos os. Skal vi snakke om Prisen er det nødvendigt at fremholde, at den Valgstrid, al den Uro og Splittelse, hele dette System, som følger med
160 Præsidentvalget, er en temmelig kostbar Fornøielse for Landet. Valget nu 12te og 13de November koster Statskassen i direkte Udgifter over 3000 Kr. dertil kommer alt det Arbeide, som lægges paa Vælgerne, alle Reiser o.s.v. Erfaringerne fra andre Lande viser ogsaa ganske afskrækkende Summer, som det koster Landet hvert nyt Valg. Skulde Præsidenten ikke vælges af Folket, saa
165 maatte Stortinget gjøre det, men da kommer vi ind i noget som, heder Kompromispolitik, og jeg tror ikke, at nogen af os har Erfaring for, at den er videre billig for Landet. Jeg tror derfor, at Prisen skal vi ikke nævne saa høit, for den kommer til at gaa i Favør af Kongedømmet. Det vil heller ikke bli saa billigt med de mange afgaaede Præsidenter, som skal ha Pension. Naar 30 Aar er gaat,
170 kan dette bli betragtelige Summer. (Bifald.) Selv ???, som er en af de ivrigste Sparemænd, har fundet ud, at Monarki er billigere, hvorfor han vil stemme for dette.

Saa skal Republiken være saa meget mere demokratisk end Kongedømmet. Ja, vi
175 kan gaa til Schweiz, der sidder en Komité, som er valgt paa 3 Aar, og styrer, enten den er i Overensstemmelse med Nationen eller ikke. At det skal være en saa udmærket Form for Folkesuverænitet, forstaar ikke jeg. Vi har en Regjering som gaar, saa snart den ikke er i Overensstemmelse med Stortinget, og hvad Frisindet angaar, har jeg aldrig hørt andet, end at vor Statsforfatning er en af de
180 mest frie i Verden. (Bifald).

Saa er der talt om Fyrsteforbindelser. Ja, om vi nu faar en Dronning, som er engelsk Prinsesse, kan det være, at det styrker den Sympathi, som er mellem England og Norge før, men skulde det være saa galt da? Det kan jeg ikke forstaa.
185 Saa tales der om, at Monarkerne fører en personlig Politik, det vil ikke en

Præsident gjøre. Jeg tror ikke vi vil risikere, at vor Konge kommer til at føre en personlig Politik, Stortinget vil vist vide at forhindre det. Det kunde lettere tænkes i en Republik. Der er f. Ex. ingen, som fører en mere personlig Politik
190 end Præsident Roosevelt. En anden Fordel, som stadig føres i Marken for Republiken er, at Kongedømmet er umoralsk. Borte paa Voss havde man endog fundet ud, at det var saa umoralsk, at det var arveligt. Jeg spurgte, om det var saa umoralsk, at Sønnen arvet Gaarden efter Faren. Nei, det vilde de ikke indrømme. Ledder vi gennem Historien, finder vi mange Konger, som var
195 umoralske, det er sandt, men vi faar da huske paa, at de ikke var alene om det. Der var da ogsaa andre umoralske Mennesker paa samme Tid. Ser vi tilbage til Oltiden, finder vi sikkert mange Præsidenter, som heller ikke var saa moralske. Vi kan ogsaa se til en af de mest fremskredne af Nutidens Republiker, Amerika. Jeg maa si, at jeg har været Vidne til haarreisende Forhold der, hvor enkelte
200 Mænd sad og afgjorde Valget med Pengepungen i Haanden og siden havde Mill. i Indtægt, fordi de havde bestemt Valget. Det var ikke det, jeg havde tænkt mig ved politisk Moral.

Saa skal det være saa gildt, at hver Mand kan bli Præsident. Ja, jeg vil heller si, at
205 det bør være et Offer for den, som tar denne Værdighed paa sig. Det vil volde stor Uro i et Land, naar alle skal stræbe efter den høieste Værdighed. Det er smaa Vaaben de har at fare med de, som arbeider for Republiken. I Aalesund sa man f. Eks., at fik vi Kongedømme, skulde vi indføre Adelen igjen - Adelen, som vi afskaffet i 1823, og Docent Gjelsvik skrømmer med, at Embedsmændenes
210 Gager skulde bli saa meget større, om vi faar Konge. Jeg studset, da jeg læste dette, jeg har aldrig hørt andet, end at det var Stortinget, som fastsatte Gagerne. At det skulde bli anderledes i Fremtiden, er der liden Rimelighed for. Og igaar læste jeg i Romsdalsposten en Artikel af Arnesen, hvori han sier, at det i de første 30-40 Aar vil kræve 1 1/3 Mill. at indføre Kongedømme. Og Pastor
215 Eriksen oplyser i sit Blad, at Prins Carl af Danmark foruden Appanagen vil kræve som Garanti 10 Mill. som skulde anbringes i England. Ja, de maa være Renons for Argumenter, naar de kan komme med denslags. I Indherredsposten læste jeg en Artikel af Five, hvori han sier, at vi lægger Skat paa Fyrstikker for at tilveiebringe Kongelønnen. Hvorfor skulde vi ikke bruge andre Skatter til
220 Kongeløn?

Det har været saa moderne at være Republikaner, men vi vil dog finde Republik ligesaa langt tilbage som Kongedømme. Saa skal det være saameget finere, at Statens Overhode har det fremmede Navn Præsident og ikke det gamle Konge.

Stort mere er det vel ikke, som skiller mellem vort Kongedømme og
Republiken. Saa er det sagt, at det er saa stort, at Republiken er hjemmegjort,
mens Kongen maa indføres. Ja, det er saa, vi maa føre ham ind fra vort
Naboland. Men Danmark ligger os saa nær, at en Konge, som er opdraget i
230 danske Synsmaader og i dansk Politik, skulde ikke se saa fremmed paa os.
Danmark er desuden et Land, som vi har levet sammen med i Literatur og
Kunst Hundreder af Aar. Den danske Prins taler et Sprog, som vi alle forstaar; i
Sverige husker vi, at de indførte en Konge fra Frankrig, en Mand, som talte et
helt fremmed Sprog og var af en helt anden Rase. Jeg har aldrig hørt andet, end
235 at vi Nordmænd meget snart fandt, at Bernadotterne var altfor svenske for os,
og jeg tviler ikke paa, at Sverige meget snart vil finde, at den danske Prins vil
komme til at bli altfor norsk for dem. (Stormende Bifald). Det maa ogsaa huskes
paa, at det er vigtigt for os at leve godt sammen med vore Nabofolk for at kunne
forsvare vor Neutralitet. Men tror dere, at Samarbejde er let at opnaa, naar vi
240 indfører en Statsforfatning, som er helt forskjellig fra de to andre Landes? Tror
dere, at hvis Danmark og Sverige fortsætter som Kongedømme, at det da vilde
være let for os at staa paa god Fod med dem? Jeg skal indrømme, at jeg har hørt
mange Svensker udtale, at det vilde være en stor Fordel, om Norge blev
Republik, og en fremstaaende Svenske sa til mig: Jeg skjønner ikke, hvad dere vil
245 med Kongedømme, det klogeste vilde være at ta Republik. Jeg spurgte hvorfor?
Jo, sa han, ærligt tror jeg, at Norge om 20 Aar vil komme tilbage til Sverige, og
da vil det være lettere for os at ta dere igjen, hvis dere var Republik. Ja, skulde vi
ikke være saa snille at indføre Republik for Sveriges Skyld? Og skulde vi optræde
overfor Udlandet sammen med de to andre skandinaviske Lande, vilde vi bli set
250 ned paa, hvis vi var Republik. Det er snobberi at se paa en Republik med andre
Øine enn paa et Kongedømme, men Verden er slig, og i praktisk Politik maa
man spørge om, hvordan Verden er, ikke hvorledes den skulde være.
Schweitziske Statsmænd vilde kunne gi Svar paa, hvorledes det er at
repræsentere en Republik ude i Verden, og Svaret vil lyde, at det blir set lidt ned
255 paa. Jeg er enig i, at det er lidet ophøiet, at Folk tænker slig, men vi faar ta det
med i vor Beregning.

Kunde vi indføre Republik straks, da var det ikke Spørsmaal om, hvad vi hadde
at gjøre, men det gaar ikke an. Selv Dagbladet er klar over det. I Stortinget staar
260 den republikanske Gruppe delt i mange Smaagrupper, det er da ikke godt at
vide, hvilken af disse vi skal gaa sammen med. Grundloven sier, at Forandringer
af Grundloven kun kan ske paa den af Grundloven foreskrevne Maade. Det er
altsaa nødvendigt, at der blir fremsat et Grundlovsforslag iaar, det er endnu ikke

265 skeet. Om det vilde bli brugbart, er det ingen af os, som ved. Formodentlig vil
der bli fremsat 2-3 Dusin Forslag, for at være sikker paa, at faa et brugbart. Saa
skal der bli Valgkamp til næste Valg for at skaffe Flertal for dette. Sæt nu, at de
faar en knap Majoritet for Republiken ved næste Stortingsvalg, saa staar vi der;
Republiken kan vi ikke faa uden 2/3 Flertal, og Kongedømme kan vi ikke faa,
270 saa maa vi ha Provisorium. Hvad da vil ske, ved vi ikke. Kanske de vil bryde
Grundloven og indføre Republik alligevel. Det er en usikker Fremtid, vi gaar
imøde, hvis vi ophæver det vi har, før vi ved, hvad vi faar. Det skulde være en
urokkelig Grund mod at indføre Republik.

275 Regjeringens Holdning i denne Sag er blitt stærkt klandret, og hvorfor? Jo, fordi
den har sagt, at dette er vort Program, som vi vil ta Ansvaret for. Ønsker det
norske Folk dette, skal vi gjøre det, men ønsker de det ikke, vil vi lægge vor
Stilling ned og la de andre komme til Magten. Dette skulde synes at være en
loyal og rigtig Holdning, men dette er det, de klandres for. Det synes, som om
280 det iaar er skeet saa mange Forandringer, at heller ikke det staar ved Magt, at en
Mand maa staa og falde med sit eget Program. Naar en Mand staar i
Regjeringen, skal han la sig bruge til ethvert Program, enten han finder det godt
eller daarligt. Men det er ikke det, vi forstaar ved en Mand. En Mand viger
Pladsen, naar han ikke kan faa gennemført sit eget Program.

285 Tilslut vil jeg si, at det er et sikkert Raad, som Historien gir alle Folk, og det er,
at det i sin Udvikling ikke tar for store Skridt ad Gangen. Alle radikale
Statsomvæltninger er og blir forkastelige. Nu har vi iaar gjort et stort Skridt, vi
har opløst Unionen, som for alle var blet mere eller mindre uudholdelig. Vi vil
290 nu beholde vor Statsforfatning, vi vil nu være med paa at skaffe Landet en god
og sikker Stilling uden Sverige. Vi vil ikke afskaffe 17de Mai, fordi om vi har faat
7de juni. Vi vil værne om begge disse Dage og værne om Grundloven og
Statsforfatningen. Lad oss ikke være med paa at spille Hazard om Landets
dyreste Interesser, la oss ikke være med paa at kaste vort Land ind i en
295 ødelæggende og splittende Forfatningskamp til Fordel for et Program, som vi
ikke kjender. Vi har, efter min Mening, saa mange og store Vanskeligheder, la
oss ikke forøge dem. En ny Arbeidsdag venter paa os, vi har at vælge mellem vor
gamle prøvede Forfatning og en Statsform, som er usikker. Vi ved, hvad vi har,
men ikke hvad vi faar igjen. Ved den Statsform vi har, vil Landet faa en god og
300 sikker Fremtid. La os besvare Regjeringens Spørsmål med et fuldtonende Ja
den 12te og 13de.

305

Kilde

Aftenposten, 12. november 1905.

310

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/kongedomme-eller-republik>

315

320

325

330

335

340